

ΕΙΚΟΝΟΛΟΓΙΚΑ

Εισήγησις τοῦ κ. Σπυρίδωνος Μαρίνη
εἰς τὸ Εἰκονολογικὸ Γεγονὸς τοῦ Τμήματος Ἀνδρῶν
τοῦ Ἐργαστηρίου Ἐκκλησιοποιημένης Εἰκονογραφίας
Τρίτη, 10/23η Ἰουλίου 2019

Ἡ ἀντιγραφὴ καὶ ἡ σημασία της

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι σήμερα σὰν πιστοὶ χάσαμε τὴν συνέχεια τῆς ἀγιογραφικῆς μας τέχνης γιὰ πάνω ἀπὸ διακόσια χρόνια.

Ἡ ἐπαναφορὰ μας στὴν Ὁρθόδοξη παραδοσιακὴ τέχνη τῆς Εἰκόνας ἐγίνε μέσα στὰ ιδεολογικὰ πρότυπα τῆς κοσμικῆς ἀφ' ἐνὸς καλλιτεχνίας καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς προβολῆς τῆς Εἰκόνας ὡς μίας ἐθνικῆς, λαϊκῆς ζωγραφικῆς.

Αὐτὸ εἶχε ὡς συνέπεια ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος καὶ κυρίως ὁ ἀγιογράφος, νὰ χάσει τὸν τρόπο τοῦ «ζεῖν ἀγιογραφικῶς». Ἐπαψε νὰ ζῆ κατὰ τὸν τρόπο ποῦ μᾶς δείχνει ἡ παραδοσιακὴ Εἰκόνα: *τὴν ἀναμονὴ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ*.

Ἡ ζωὴ τοῦ πιστοῦ ἀποσυνδέθηκε ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ Εἰκόνα καὶ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια ποῦ αὐτὴ μᾶς δείχνει, καὶ συγχρόνως ἡ ἀποσύνδεση αὐτὴ νομιμοποιήθηκε στὴν συνείδησή του.

Ἐτσι, ἡ Ὁρθόδοξη εἰκόνα περιέπεσε σὲ μία *θρησκευτικὴ εἰκαστικὴ διακόσμηση* μὲ ἱστορικὸ κῦρος, ἐνῶ παράλληλα ἐφανίστηκαν νεωτεριστικὲς φωνὲς ποῦ ἐπιμένουν σὲ μία ἀπεξάρτηση ἀπὸ τὴν παλαιότερη τέχνη τῆς Εἰκόνας καὶ τὴν δημιουργία μιᾶς σύγχρονης ἀγιογραφικῆς τέχνης, ὑποταγμένης στὶς ἀκαρπες ἀπόπειρες τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς ζωγραφικῆς (ἱμπρεσιονισμός, κυβισμός, ἐξπρεσιονισμός) καὶ στὸν διαρκή της ἐμπλουτισμὸ ἀπὸ «ἐξωτερικὲς προσλαμβάνουσες», ὅπως λένε χαρακτηριστικά.

Σήμερα, ἡ δημιουργία μιᾶς Εἰκόνας πάνω στὰ πρότυπα τῆς παραδοσιακῆς Ἀγιογραφίας, μιᾶς τέχνης ἀκατανόητης ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, μοιάζει στὰ μάτια τῶν ἐκσυγχρο-

νιστῶν τῆς Ἐκκλησίας σὰν μία κατακριτέα ἀντιγραφὴ.

Πόσο κατακριτέα, ὥστόσο, εἶναι ἡ ἀντιγραφὴ ἢ καλύτερα ἢ μεταγραφὴ μιᾶς παλαιότερης εἰκόνας;

Ἡ μεταγραφὴ τῶν Εἰκόνων ὑπῆρξε ἀνεκαθεν μία πραγματικότητα μέσα στὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ γενικότερα μέσα στὴν ζωὴ τῆς τέχνης καὶ αὐτό, γιατί ἡ μεταγραφὴ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν μίμηση καὶ ἡ μίμηση μὲ τὴν ἴδια τὴν ζωὴ.

Τὰ λόγια τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἀπὸ τὴν Ὁμιλία του στὸν Μάρτυρα Γόρδιο εἶναι διαφωτιστικά:

«**Ο**ταν διηγούμεθα τὴν ζωὴ αὐτῶν ποὺ διέπρεψαν στὴν εὐσέβεια, δοξάζουμε κατὰ πρῶτον τὸν Δεσπότη διὰ τῶν δούλων καὶ ἐγκωμιάζουμε τοὺς δικαίους μὲ τὴν μαρτυρία αὐτῶν ποὺ γνωρίζουμε (...) γιὰ ἐμᾶς ποὺ εἴμαστε στὴν ζωὴ εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐνθύμηση γιὰ τὴν μίμηση. (...) καὶ μοῦ φαίνεται ὅτι τὸ δικό μας ἔργο μοιάζει κάπως μὲ τὸ ἔργο τῶν ζωγράφων. **Δ**ιότι καὶ ἐκεῖνοι, ὅταν ἀπὸ εἰκόνες ἀντιγράφουν τὶς εἰκόνες, ὅπως εἶναι φυσικό, ὑστεροῦν κατὰ πολὺ ἀπὸ τὰ πρωτότυπα. **Κ**αὶ γιὰ ἐμᾶς ποὺ δὲν εἴμαστε μάρτυρες τῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι μικρὸς ὁ κίνδυνος νὰ ζημιώσουμε τὴν ἀλήθεια...».

Ὅπως βλέπουμε, ἡ ἀντιγραφὴ τῶν Εἰκόνων γιὰ τὸν Ἅγιο εἶναι κάτι τὸ φυσικό· βλέπει ὁμως καὶ τὸν κίνδυνο ἀλλοίωσης τῆς ἀλήθειας μέσα στὴν μεταγραφὴ, ὅταν ἀπουσιάζει τὸ ἀντίστοιχο βίωμα ἀπὸ τὸν μεταγραφέα, πράγμα ποὺ δὲν συνέβαινε βέβαια στὸν ἴδιο, ἰσχύει ὁμως πλήρως γιὰ τὸν κάθε Ἁγιογράφο.

Αίγιους αἰῶνες ἀργότερα, ἐν τῇ ρύμη τοῦ λόγου ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ἓνας Ἅγιος ποὺ ἐξῆσε στὴν Μονὴ τοῦ Στουδίου, ἐκεῖ ὅπου ἀναπτύχθηκαν στὸ ἔπακρο ἡ ὕμνογραφία, ἡ ἀγιογραφία, ἡ μικροτεχνία καὶ ἡ καλλιγραφία, — ὁ ἴδιος δὲ ἀσκοῦσε τὸ «ἐπάγγελμα τοῦ καλλιγράφου» καὶ τοῦ «ὕμνογράφου»— θὰ διαπιστώσουμε, ὅτι ἔγραφε γύρω στὸ 816-818 πρὸς Μοναχούς:

«**Ἐ**πεὶ καὶ ζωγράφος οὐκ ἐκ φαύλων, ἀλλ' ἐξ ὠραϊσμένων καὶ ἀρχαιότητι διαφερόντων εἰκόνων μεταγράφοιεν εἰκόνα».

Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι «ἓνας ζωγράφος δὲν θὰ ἀντέγραφε κάποια εἰκόνα ἀπὸ ἄσχημα πρότυπα, ἀλλὰ ἀπὸ ὠραῖες εἰκόνες, ποὺ ἄντεξαν στὸν χρόνον».

Τὰ δύο αὐτὰ παραδείγματα ἀρκοῦν γιὰ νὰ μᾶς βεβαιώσουν, ὅτι ἡ μεταγραφὴ τῶν Εἰκόνων ὑπῆρχε καὶ θὰ ὑπάρχει πάντοτε. **Αὐ**τὸ ποὺ

φαίνεται ως *αντιγραφή* ενός παλαιότερου έργου από τον παραδοσιακό τεχνίτη της Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν δημιουργικὴ ἔνταξη αὐτοῦ τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ ἔργου του στὸ μακραίωνο ρεῦμα τῆς Ὁρθόδοξης Ἀγιογραφίας, ἔνταξη στὸ πνεῦμα καὶ στὸ ἦθος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας.

Πῶς, λοιπόν, θὰ ξεφύγει ἡ σύγχρονη Εἰκόνα ἀπὸ τὸ ἄψυχο καὶ τυποποιημένο ὕφος τῆς *μηχανικῆς ἀντιγραφῆς*;

Ῥοπως ἐπεσήμανε καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος, αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀγιογράφο καὶ τὴν προσωπικὴ του σχέση καὶ σύνδεση μὲ τὸ Μυστήριό τῆς Ἐκκλησίας: τὴν θεία Εὐχαριστία.

Ἡ μεταγραφή μιᾶς παλαιᾶς Εἰκόνας ἔχει τὴν ἰσοδύναμη ἀξία τῆς ἀρχικῆς θεοπτίας, ὅταν δὲν γίνεται μηχανικὰ καὶ ἀδιάφορα, ἀλλὰ στηρίζεται στὴν θαλπωρὴ τῆς προσωπικῆς ἀγάπης τοῦ τεχνίτη πρὸς τὸν Θεό, στὴν πίστη του ἢ στὸ κάλεσμα τῆς ψυχῆς του ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Εἰκόνα δὲν ὑπρέτησε ποτὲ τὴν θρησκεία κατὰ τὴν ἔννοια ποὺ τὴν ἀντιλαμβάνονται συχνὰ οἱ ἱστορικοὶ τῆς τέχνης καὶ οἱ ζωγράφοι, δηλαδὴ σὰν ἓνα στοιχεῖο ἐξωτερικὸ ποὺ διάλεξε νὰ χρησιμοποιήσει ἡ Ἐκκλησία, ἀλλὰ ὑπῆρξε ἀνέκαθεν *ὑπόδειγμα τρόπου ζωῆς καὶ μίμησης* τῶν πιστῶν, μία πραγματικότητα ποὺ εἶχε ζήσει πρῶτα ὁ τεχνίτης μέσα στὴν θεία Λειτουργία.

Νὰ γιατί ἡ Εἰκόνα, ὅμοια μὲ τὸν εὐαγγελικὸ λόγο, ἀποτελεῖ μέσα στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Παράδοση ἀναπόσπαστο μέρος τῆς θείας Λειτουργίας, ἀποτελεῖ μαρτυρία καὶ μέσο γνωριμίας τοῦ Θεοῦ, *δρόμο συνάντησης μ' Ἐκεῖνον*.

Ἡ ἴδια πρακτικὴ *«μίμησης»* ἀκολουθεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς ὀρθόδοξους ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀκολουθοῦν τὸ ἴδιο τυπικὸ τελετουργίας. *«Ἀντιγράφει», «μιμεῖται»* ὁ ἓνας τὸν ἄλλον καὶ ὅλοι μαζί τοὺς προγενέστερους.

Ἐκεῖνο ποὺ προφυλάσσει ὅλους –ἐκκλησιαστικοὺς τεχνίτες καὶ ἱερεῖς– ἀπὸ τὴν στειρότητα καὶ τὸ «ἄψυχο» τῆς *ἀντιγραφῆς*, εἶναι ὁ προσωπικὸς πνευματικὸς ἀγώνας, ἡ συνειδητὴ συμμετοχὴ στὸ Μυστήριό τοῦ Θεοῦ, ὁ πνευματικὸς πλοῦτος τοῦ καθενὸς ποὺ ἐρμηνεύει καὶ συγχρόνως ἐξελίσσει αὐτὸ ποὺ βιώνει.

Πρόκειται γιὰ ἓναν συνειδητὸ τρόπο ἐγκεντρισμοῦ τοῦ καθενὸς στὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀπ' ὅπου ἀπορρέει ἡ πίστη καὶ ἡ ἔμπνευσή του, ὁ ζήλος καὶ ἡ θερμὴ τῆς καρδιάς του, τὸ μέγεθος τῆς ἀγάπης του πρὸς τὸ Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ.

Ῥοσες φορὲς καὶ ἂν *ἀντιγράψουν* τὰ πρότυπά τους, τὸ ἀποτέλεσμα ποτὲ δὲν θὰ εἶναι ὅμοιο καὶ ἀπαράλλακτο, σὰν τὸ μηχανικὸ πα-

ράγωγο, ποτὲ δὲν θὰ ἐκπέσουν στὴν τάξη τοῦ ἐπαγγελματία τῆς ρουτίνας, γιατί κάθε φορά θ' ἀπεικονίζονται μέσα στα ἔργα τους, ἡ ἔνταση τῆς προσευχῆς τους, ἡ προσκόλληση τοῦ νοῦ τους στὸν Θεό, ἡ πίστη τους, τὸ προσωπικὸ λειτουργικὸ τους βίωμα.

Προσωπικὸ καὶ ὄχι ἀτομικὸ, διότι ἡ *μίμηση* μέσα στὴν Ἐκκλησία ἔχει ὡς πρότυπο τὸν Χριστὸ καὶ ἀποτελεῖ ἕναν τρόπο, μέσα ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐνεργοποιεῖται καὶ μεταδίδεται ἡ αὐθεντικότητα τῆς ἀρχικῆς θεοφάνειας στὸν καθένα ποῦ «κοινωνεῖ» μὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔργο, ὄχι μόνον ὡς δημιουργός, ἀλλὰ καὶ ὡς θεατῆς ἢ συμπροσευχόμενος.

Ἔτσι, ψάλλοντας ἢ διαβάζοντας καθημερινὰ ἕναν Ψαλμό, ὁ πιστὸς δὲν ἐπαναλαμβάνει *«μιμητικά»*, δηλαδὴ μάταια ἢ ἀνούσια τὰ ἴδια λόγια. **Εἶ**ναι ἡ ζωντανὴ ἔκφραση τῆς προσευχόμενης ψυχῆς καὶ ὡς τέτοια ἔχει ἀπόλυτη ἀξία.

Ἀκολουθώντας τοὺς λειτουργικοὺς τύπους εἴτε στὴν ζωγραφική, εἴτε στὴν ἀρχιτεκτονική, εἴτε στὴν ψαλτικὴ εἶναι μία μέθοδος, βάσει τῆς ὁποίας ἀναπέμπουμε τὴν προσευχή μας πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἐωνόμαστε μαζί Του ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ.

Γινόμαστε *ὁμοιοι* μὲ τὸν Θεό, ἐντασσομαστε καὶ ἐμεῖς, μὲ ὅλα τὰ πλήθη τῶν προηγούμενων καὶ ἐπόμενων ἀπὸ ἐμᾶς πιστῶν στὸ εὐχαριστιακὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔτσι συμμετέχουμε *«καθολικὰ»* στὴν εἰκόνα τῆς ἐσχατολογικῆς ἀλήθειας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπευθύνουμε τὴν ἰκεσία μας πρὸς τὸν Θεὸ εἰκονίζοντας, ὅπως περιγράφει τὸ βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως, τοὺς δούλους ἐκείνους ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἄρνιου, οἱ ὁποῖοι θὰ Τὸν λατρεύουν καὶ θὰ βλέπουν τὸ πρόσωπό Του καὶ δὲν θὰ ὑπάρχει τότε νύχτα οὔτε ἀνάγκη φωτισμοῦ καὶ ἡλιακοῦ φωτός, «ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς φωτιεῖ αὐτούς, καὶ βασιλεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων».

Ἡ θεία Λειτουργία, γιὰ ἐμᾶς τοὺς Ὁρθοδόξους, δὲν εἶναι μία ἀπλὴ *«ἀνάμνηση»* τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ μία *εἰκόνα* τοῦ Ἀναστημένου καὶ θριαμβεύοντος Χριστοῦ, μέσα στὴν ὁποία ἐωνόμαστε ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι καὶ γινόμαστε *«σῶμα Χριστοῦ»*: Ἐκκλησία.

Συνοψίζοντας τὰ ὅσα μόλις εἶπα, θεωρῶ ὅτι ἡ ἄρνηση τῆς *ἀντιγραφῆς* ἀπὸ τὴν σύγχρονη ἀγιογραφία ὀφείλεται κατὰ ἕνα μεγάλο μέρος, στὴ σύγχυση ποῦ προκάλεσε ἡ διάσταση μεταξὺ ζωῆς καὶ ζωγραφικῆς τοῦ ἀγιογράφου, ἡ ἔλλειψη ἐκκλησιαστικῆς παιδείας του.

Τὸ εἶχα ἤδη ἐπισημάνει στὸ βιβλίο μου *«Ἀγιογράφος-συντηρη-*

της ἔργων τέχνης» πὸ εἶχε κυκλοφορήσει πρὶν ἀπὸ 20 ἀκριβῶς χρόνια, τὸ 1999. **Τ**ὸ ἀναφέρω αὐτό, ὄχι γιὰ νὰ δικαιωθῶ, ἀλλὰ γιὰ νὰ ὑπογραμμίσω τὴν σημασία πὸ δίνω στὴν μετοχὴ τοῦ ἀγιογράφου στὴν λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, στὴν μαθητεία του τόσο στὴν τέχνη τῆς Εἰκόνας ὅσο καὶ στὴν θεολογία της. **Γ**ιὰ τὴν πλειοψηφία τῶν Ἄγιογράφων μας ἡ Ὁρθόδοξη Εἰκόνα ὅπως μᾶς παραδόθηκε, δὲν ἀποτελεῖ πιά σήμερα κριτήριον καὶ τρόπο ζωῆς, πολὺ λιγότερον ἀντικείμενον ἔρευνας καὶ μελέτης.

Ἄν κατανοοῦν τὴν ὑπαρξιακὴν σημασία τῆς τεχνοτροπίας τῆς παραδοσιακῆς Εἰκόνας διότι δὲν ἔχουν λειτουργικὰ βιώματα.

Ἔτσι, παρατηρεῖται τὸ παράδοξον φαινόμενον νὰ ἀπορρίπτουν τὴν ἀντιγραφὴν τῆς στὴν Εἰκόνα, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀντιγράφουν στὴν κοσμικὴν ζωγραφικὴν. (**Φ**τάσαμε νὰ δοῦμε καὶ βυζαντινοπρεπὲς graffiti, δηλαδὴ street art –τέχνη τοῦ δρόμου ἢ καλύτερα τοῦ πεζοδρομίου). **Α**

Τελειώνοντας, θὰ ἔλεγα κάπως ἀφοριστικά, ὅτι Ὁρθόδοξη Εἰκόνα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει, πόσο μάλλον νὰ ἀναπτυχθεῖ καὶ νὰ προοδεύσει, ἂν δὲν ἀλλάξει στάσις ὁ ἴδιος ὁ Ἄγιογράφος ἀπέναντι στὸν κόσμον.

Γιὰ νὰ ἀλλάξει ὁμως πρέπει νὰ μετανοήσῃ, νὰ κατηχηθεῖ, νὰ ἐγκλωπῶθῃ τὸ μήνυμα τῆς Ἐκκλησίας. **Μ**όνον μαθητεύοντας στὴν πίστι, ζώντας τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας πὸ εἶναι ἡ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέσα στὸν κόσμον, μόνον τότε μποροῦμε νὰ δημιουργήσουμε Ὁρθόδοξη Εἰκόνα.

Καὶ αὐτὴ ἡ μαθητεία δὲν εἶναι παρὰ μία πολυεπίπεδη ἀντιγραφὴ, μία ἀέναη μίμηση.

